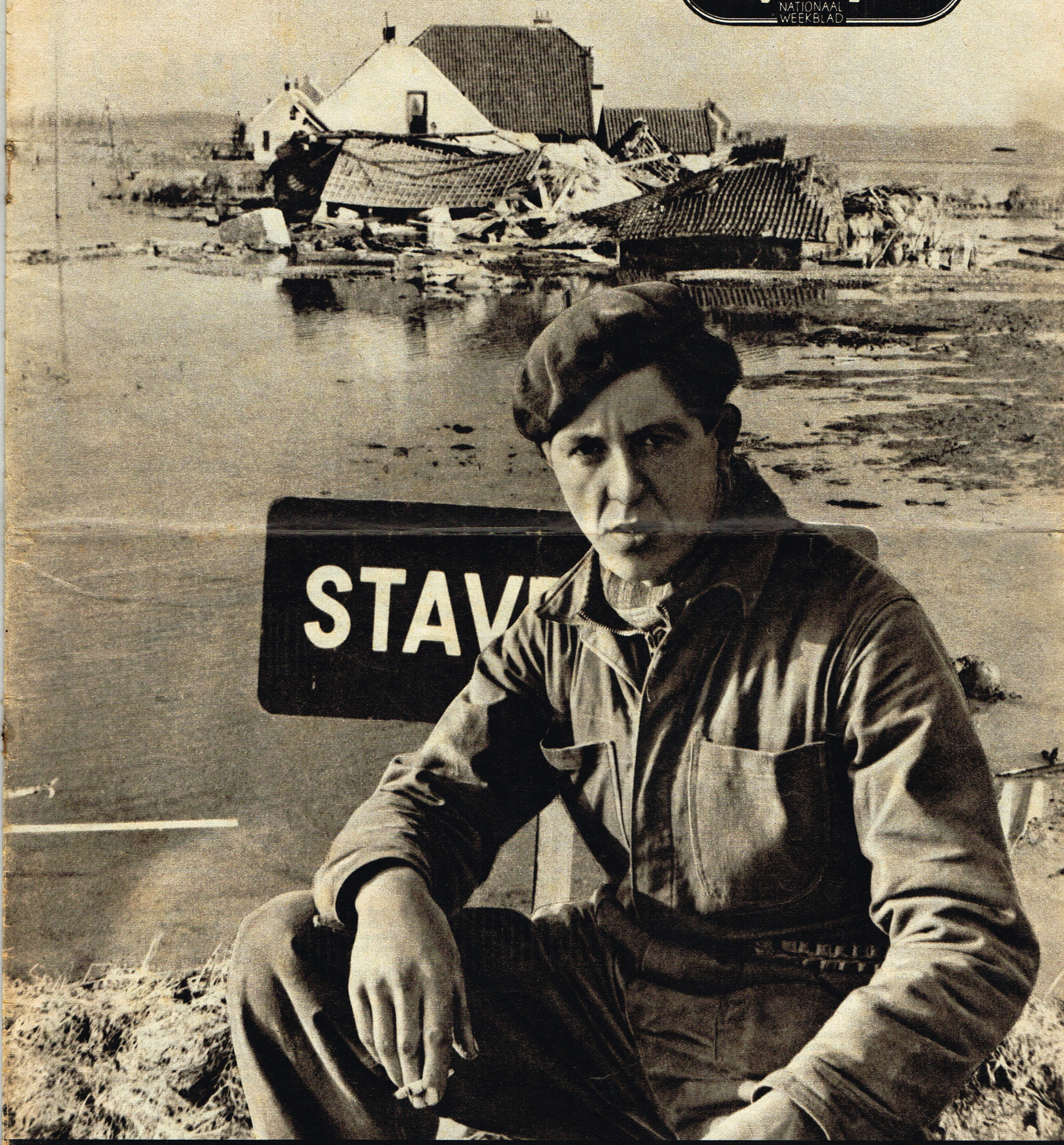
No. 23 - 7 MAART 1953
Weekabonnement 30 ct
Losse nummers 35 ct

DE Spiegel
CHRISTELIJK NATIONAAL WEEKBLAD

VIER WEKEN NA DE RAMP: Erger dan we dachten

De uitgeefster stelt dit tijdschrift slechts ter beschikking onder uitdrukkelijke voorwaarde, zie achterpagina

Het droeve werk: het bergen van de lijken der verdronkenen. Slechts veertig van de ruim tweehonderd vermisten zijn tot nu toe geborgen. Vaak vermoedt men ze onder de puinhopen, doch even zo vaak vindt men ze vijf of zes kilometer verder.

Ik had gedacht dat het niet zo erg was. Na de ruïnes van geteisterd Nederland in 1945, na Indonesië en Korea vooral en na een bezoek aan verschillende plaatsen in het rampgebied dacht ik, dat Stavenisse geen bijzondere indruk op me zou kunnen maken. Want zelfs een ramp als deze wént op den duur. Je went aan het water, aan de gure wind, aan de cadavers en aan de troosteloze vlaktes. Je went aan de verhalen, aan het niet altijd verse brood en aan het stro, waarin je 's nachts slaapt.
Je went zélfs aan de verlieslijsten in de krant, aan het totaalcijfer van het aantal doden en aan de gestadige stijging van de millioenen van het Rampenfonds, die — hoe hoog ze ook mogen komen — toch altijd een tekort zullen blijken te zijn.

Maar ondanks dat alles ben ik in Stavenisse geschrokken. Ik ben er drie dagen geweest en heb er al die tijd gedwaald met het gevoel alsof ik ieder ogenblik zou gaan huilen. Maar ik durfde niet. Omdat die mensen, die páár mensen die daar nog wonen, zo dapper zijn.

De oorlog is erg, maar dit is erger. Want in een oorlog wéét je van te voren dat er iets kan gebeuren. Je wéét ongeveer of en wanneer de aanval komt. Er sneuvelen mensen, soldaten, bij honderden soms. En dat is het wrede: een uur later zijn er meestal nieuwe soldaten.
In een oorlog wordt veel vernield door beschieting. Dagenlange artilleriebombardementen, die van steden en dorpen puinhopen maken, verbindingen ontwrichten, toegangswegen blokkeren.

In Stavenisse is het erger dan in een oorlog. Men sliep. O, ja, het waaide, het waaide hárd, het stormde misschien, maar dat doet het zo váák daar.
Het water stond hoog, het stond érg hoog, nou já! Het zou heus wel zakken!
Maar het zakte niet. Het steeg, langzaam en toen vlug. Het steeg eigenlijk niet, het stortte, het viel, het rólde. Er zijn helemaal geen woorden voor te vinden, zelfs niet door degenen, die het na kunnen vertellen, want alles gebeurde zo vlug. Het duurde eigenlijk maar een kwartier. Van niets tot een ramp in één kwartier. Van dróóg tot vier, vijf meter water in vijftien minuten.
Een dorp ging ten onder. Een dorp van meer dan zeventienhonderd inwoners. Huizen zijn weggevaagd, schuren honderden meters verschoven. Bazaltblokken van de dijk liggen in de polder. Tweehonderd mensen zijn zoek.
Wat zegt ge?
Stavenisse bestaat nog? Er staan nog huizen, hele en halve? Het lijkt nog heel wat? Ja, dat is zo. Maar meer dan de helft is verwoest en van de andere helft kun je de muren zó omtrappen. Het is ondermijnd, wankel, gescheurd.
Stavenisse bestaat nog. Het bestaat uit planken, meubels, stro, cadavers, deuren en kozijnen. Het bestaat uit dozen, potten, pannen, haarden, kachels, buizen.
Stavenisse bestaat nog: de naam staat op het bord, aan de ingang van het dorp. Over dat bord heen ziet ge de dijk, die daar afbreekt omdat er een enorme hap uit verdwenen is. Dat is de plaats waar vier of vijf kleine huisjes stonden waarin verscheidene mensen uit bedreigde plaatsen in het dorp een schuilplaats zochten. Ze zijn allen

NOG STEEDS IS

STAVENISSE:

het dorp der doden

Drie weken, let wel, drie weken na de rampzalige nacht trokken onze reporters Wim Dussel en Aart Klein naar Stavenisse. Ontdaan zijn ze teruggekomen. „Het is erger dan we ooit vermoedden", zeiden ze. En dáárom brengt „De Spiegel" nu het verhaal van Stavenisse, de kroniek van een zwaar getroffen dorp, waar nog steeds nood en ellende heersen in verbijsterende mate.

Hoe grillig de natuur werkt: tafels, kozijnen, matten en stoelen in de bomen . . .

Ook in dit dorp was een der eerste vereisten: opruiming der cadavers. Biggen en varkens zijn nog met één of twee man te versjouwen. Anders gaat dat met de cadavers van koeien en paarden. Daar moet een (enkele gespaarde) tractor aan te pas komen.

omgekomen. Ge ziet óver dat bord heen het water. Het water met hier en daar een boerderij, of een overschot daarvan. Bootjes varen heen en weer, elke dag opnieuw, op zoek naar mensen en cadavers. En elke dag opnieuw komen patrouilles binnen met dode mensen en dode koeien. Met tien, twintig, dertig, veertig dode mensen en koeien. Er moeten nog honderdzestig mensen en nog vele honderden koeien geborgen worden.
Ergens anders is achttienhonderd meter dek vernield, grondig vernield. En door drie grote gaten stroomt het water met alle kracht naar binnen of naar buiten, al naar gelang het vloed of eb is. Toen alles voorbij was, woonden er nog zeven mensen in Stavenisse. Zeventig mensen en nog vele honderden honderd. Maar Stavenisse bestaat nog.
Het bestaat nú nog en het zal in de toekomst bestaan.
Want het ligt in Zeeland.
Ik geloof, dat ik er dáárom niets meer aan toe behoef te voegen.

Alleen maar vragen

En zo loop je daar in Stavenisse. De mensen zeggen altijd, dat wij zo'n mooi leven hebben. Altijd maar op reis en altijd maar weer nieuwe dingen zien. Overal met-de-neus-bij en van alles meemaken. Een prácht leven.
Een pracht leven: Met mensen praten, die zes en dertig familieleden verloren hebben, trachten te begrijpen wat het betekent, je vrouw, je kinderen, je ouders of je zuster voor je ogen te hebben zien verdrinken. Een praatje maken met een politieman, die zijn leven waagde om twee of drie anderen te redden en die dan tóch zélf nauwelijks aan de dood ontsnapte. Vragen hoe het allemaal is aan een militair, die bij zijn meisje in Tholen was en die nu vader, moeder, en vijf broers en zusters mist, alsmede het huis met de grond gelijk vindt. Die dan onderdak zoekt bij een oom en tante, die óók verdronken zijn.
En dat allemaal maar vragen. Vragen aan de mensen in dat dorp, die met doffe ogen kijken naar de troosteloze, eindeloos wijde vlakte van de Kerkweg, waarvan vrijwel alle huizen door een oceaan van water zijn weggevaagd.
Vragen aan de mensen in dit gelovige dorp, die tegen je zeggen: „Maar meneer, als God de mensen wil straffen voor hun zonden, waarom moeten w ij dat dan toch zijn? Wat hebben de Zeeuwen gedaan dat zij drie keer achter elkaar gestraft moeten worden?
Waarom worden dan niet d i e mensen gestraft die zoveel ellende over de wereld gebracht hebben en nóg brengen?
Heeft mijn vrouw, die mij vijf kinderen schonk en mét hen in de golven verdween, daar schuld aan? Meneer, jullie weten zoveel, waaróm is dat allemaal gebeurd?"
Dat vragen ze je. En daar sta je dan; journalist. Het is een prácht vak. Ik wou dat ik soldaat was geweest of polderwerker. Dan had ik tenminste iets kunnen dóen. Nu niet. Ik heb alleen maar kunnen kijken, één, twee, drie dagen lang. Kunnen kijken en praten en heel langzaam aan kunnen vragen.
Alleen maar vragen. Want een antwoord geven kon ik niet.

Zo wàs het eens

O, Stavenisse was een heel gewoon dorp. Net als dat, waarover ik laatst schreef, met zijn kleine en grote zorgjes, met zijn voor en tegen, met zijn pro's en anti's. Ze hebben er geruzied om een Christelijke voetbalclub en eensgezind tegen de Duitsers gestreden — dezelfde wellicht, die nu kwamen hélpen.
Op Zaterdagavond wandelden de jongens met de meisjes in de Voor-

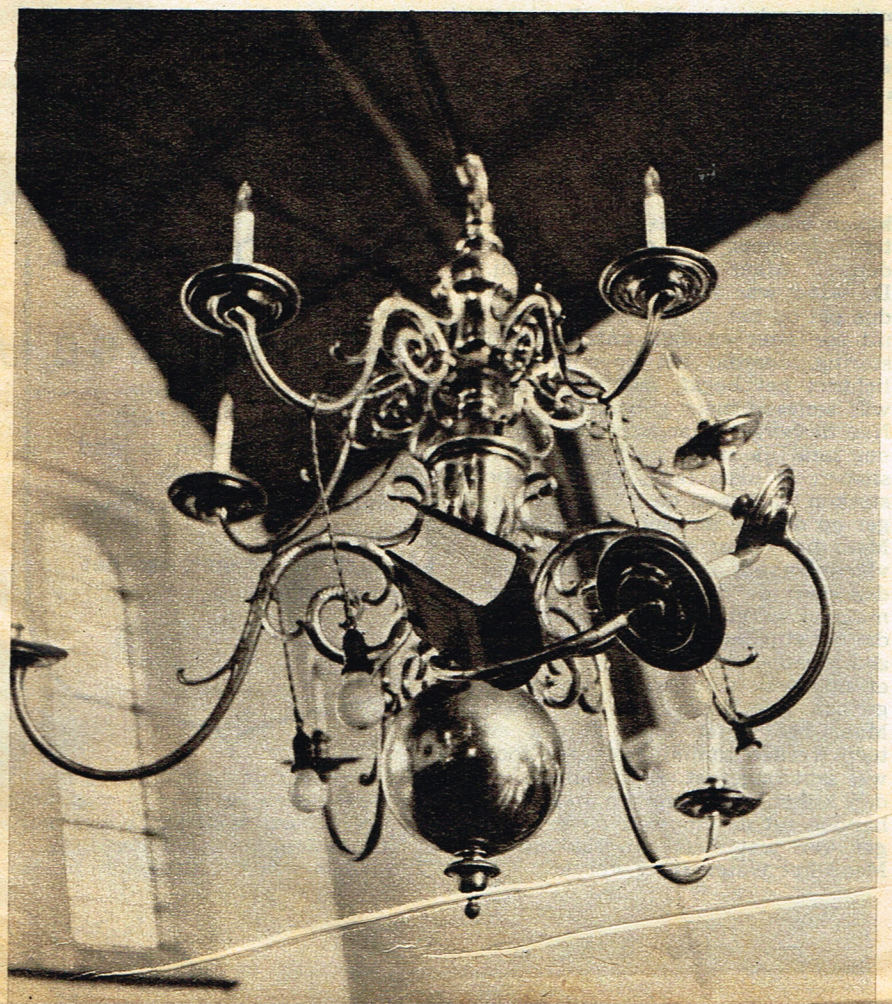
Wat er over bleef van de Stoofdijk.

Een taxi, die de waterbouwkundige heer Nortier van een inspectie thuis bracht, werd door de Oceaan van water opgenomen en op een stel betonnen palen gesmakt. De heer Nortier was juist uitgestapt en zijn huis binnengegaan. De chauffeur ontsnapte als door een wonder aan de dood.

Burgemeester en Mevrouw L. A. Verburg wandelen door Stavenisse, waar auto's als speelgoed zijn omvergegooid.

Een Bijbel ging drijven in het stijgende water, en raakte verward in een der lampen (drie en een halve meter van de grond). Nu is het water weer gezakt doch de Bijbel hangt er nog . . .

Een schoollokaal, nu de plaats waar de doden worden opgebaard, geïdentificeerd en gefotografeerd. Ieder stoffelijk overschot wordt gekist en ter aarde besteld op de begraafplaats te Bergen op Zoom.

Onschatbare diensten bewijst de politie met haar handietalkies, waarmee zij, al patrouillerende, in voortdurend contact met de hoofdpost staat.

Raadslid Hage, onverwoestbaar humeur en onverwoestbaar optimisme. „Ik heb de Koningin beloofd dat ik zou blijven tot de laatste man". (En hij i s gebleven en werkt zelf hàrd mee).

Postcommandant der Rijkspolitie J. de Voogd: „We hebhen gedaan wat we konden, maar er wàs niets tegen te doen".

Dokter Zoeteman, die wél voor honderdduizend gulden aan dure spullen kwijt raakte, doch nimmer zijn geduld verloor, bij een bezoek aan zijn huis (onder politiegeleide!) gefotografeerd. Hij redde nog i e t s van zijn inventaris: dat wat in een kussensloop kon.

Arie Hagen: „mijn moeder en zuster zijn verdronken. Mijn vader en twee broertjes zijn geëvacueerd. Er moest toch i e m a n d bij de tractor blijven? En ik heb er goed werk mee kunnen doen . . ."

Een injectie tegen typhus is in de overstroomde gebieden geen overbodige maatregel. Maar hoe te registreren als er geen papier en geen stempels zijn? Ja toch, één stempel was er: „Uw industrie te Stavenisse. Zeven hectare industrieterrein, goede verbindingen te land en te water, voldoende arbeidskrachten beschikbaar. Vraagt inlichtingen aan het gemeentebestuur".

straat en aten ijs en patates-frites bij Leune.
En op de Stoofdijk en langs de Molendijk hebben ze in de late avondzon genoten van het uitzicht over de wijde polders van het Zeeuwse land of zitten praten met elkaar over de toekomst, de moeilijke toekomst, die je je haast niet kon indenken zonder het woord emigratie er bij te halen. In de zomer is het er druk geweest door de vele, vele toeristen, die ansichtkaarten bij bosjes kochten en die het „een gezellig klein plaatsje" vonden.
's Zondags hebben de kerkklokken geluid, zoals ze dat alleen maar kunnen doen in kleine plaatsjes.
Zo was het. Maar nu is het voorbij. Er wordt niet meer gewandeld over Stoof- en Molendijk. De wijde polders zijn watervlakten geworden en toeristen worden reeds op kilometers afstand door nijvere politiemannen geweerd.
Leune is geëvacueerd en mét hem driekwart van het dorp.
Er zijn geen pro's en geen anti's meer, alleen maar eensgezinden, die Stavenisse, zoals het er nu bij ligt, weer willen opbouwen. Die uit het wrakhout en het puin, uit water en ruïnes, uit kokende golven en sidderende dijken weer een dorp willen maken.

Toen loeide de sirene

Geen mens heeft willen geloven, dat er iets zou kunnen gebeuren. Die grote, lange, brede en zware Scheldedijk lag immers als een ring om Stavenisse heen! Om meer dan drie kilometer afstand!
Nog nooit was een storm, hoe hevig ook, daar overheen, laat staan er dóór gekomen!
Zo was de toestand op die Zaterdagavond, de 31ste Januari, toen het dorp, het rústige dorp, ietwat in feeststemming was omdat er een prinses verjaarde.
O, het waaide behoorlijk, maar toch niet overdreven hard.
De waterhoogte in de haven gaf weliswaar zorgen, want om elf uur die avond was het eb en stond het water warempel hoger dan normaal bij vloed... de schippers, vaklui, keken elkaar al eens aan en dachten: „Jongens, wat moet dát worden..." Maar daar bleef het bij. De wind was Noordwest en stond dus pál op het dorp, gerekend vanuit zee. Hier en daar ontstond een storing, doordat het bovengrondse lichtnet het begaf, maar zelfs dát was weleens meer gebeurd...
Nee, de burgerij van Stavenisse ging nog tamelijk rustig naar bed. Velen sliepen al uren lang, want in die streken staat men nu eenmaal vroeger op dan de mensen uit de stad.
Maar het water steeg en steeg. De vloedplanken, altijd aanwezig, werden door de daarvoor aangewezen mannen gezet, om te verhinderen dat het stijgende water over de kade zou lopen. Zekerheidshalve werden er nog wat zandzakken achter tegenaan gelegd en klaar was Kees!
Maar het water bleef stijgen en toen werden sommige mensen toch wel wat ongerust. Er kwamen lieden kijken en sommigen staken de handen uit de mouwen bij het leggen van wat méér zandzakken.
Maar het water steeg verder.

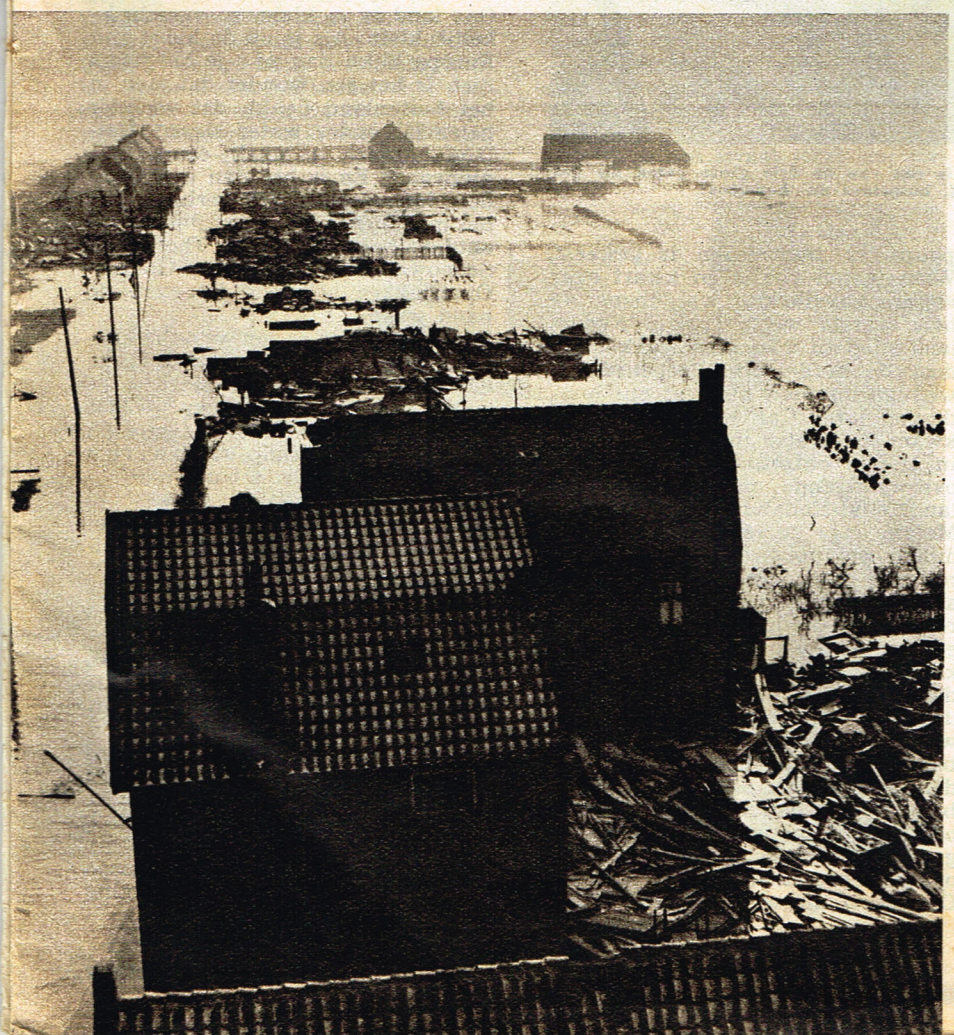
UW INDUSTRIE IN STAVENISSE

7 ha Industrieterrein;
Goede verbindingen te land en te water;
Voldoende arbeidskrachten beschikbaar;
Vraagt inlichtingen aan het gemeentebestuur.

Het liep óver de vloedplanken heen de kade op en vervolgens naar beneden de Voorstraat in. O, niet met grote stralen, maar het liep toch.
Inmiddels was het twee uur in de

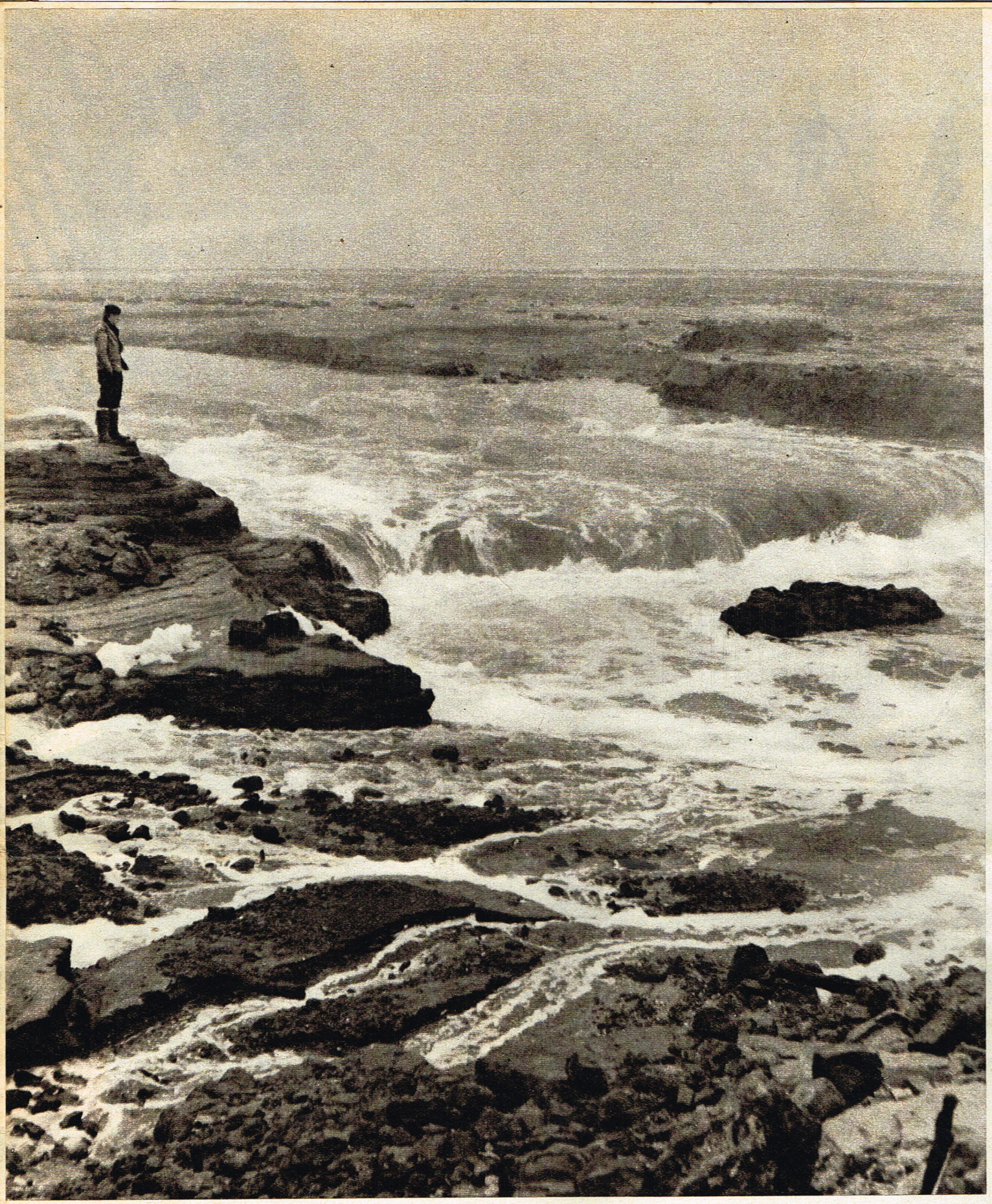
Gezicht vanaf de toren op de watervlakte rondom de kerk.

De Kerkweg: de voorste twee huizen zijn wonder boven wonder gespaard gebleven. Daarachter: het overschot van een rij van vier en twintig woningen. Van de ongeveer tachtig bewoners er van zijn nog slechts enkele teruggevonden.

Door de radio werden de mannen van Stavenisse na enkele dagen opgeroepen terug te komen om te gaan werken aan het herstel. Velen gaven aan de oproep gehoor. Maar enkelen kwamen ontgoocheld terug en vertrokken na een uur om er nimmer weer terug te keren.

Over een lengte van achttienhonderd meter is de Scheldsedijk rond Stavenisse vernield. Dit is een van de drie grote gaten die het kokende water er in sloeg. Mens, wat doet ge tegen dit alles? Ge staat er bij, hulpeloos en hopeloos!

nacht geworden en men besloot het zekere voor het onzekere te nemen: de sirene loeide, ten teken, dat er gevaar dreigde.
In het dorp heeft men dat wel gehoord, tenminste voor zover het geluid door de wind meegenomen werd. Maar velen hoorden het niet en zéker niet diegenen, die in de polder woonden ...
Angstwekkend loeide de sirene, zoals we dat kennen uit de oorlog: het lang aanhoudende, „op en neer gaande" geluid ...
Men dacht dat er brand was, maar weldra was de ware reden bekend: gevaar voor overstroming!
Mannen en jongens en zelfs vrouwen en meisjes kwamen inderhaast gekleed naar de haven.
Langzaam steeg het water. Vrijwilligers haalden zand van de gemeenteopslagplaats. Zakken werden gevuld en tegen de vloedplanken gelegd. Meer zakken, méér en nóg meer ...
Maar het water bleef stromen en liep nu in vrij grote hoeveelheid de Voorstraat in.

De spanning steeg ... Het werd drie uur toen het bericht kwam: een gat in de dijk bij de sluis ... Op hetzelfde ogenblik ging het licht uit, doch er ontstond geen paniek.
Sommigen gingen naar huis, brachten hun vrouwen in veiligheid en keerden daarna naar de haven — het critieke punt — terug. Het water stroomde sneller en sneller over de kade en in de Voorstraat. Met angstige spanning zag men het verloop tegemoet ... Toen, tegen vier uur, kwam er geen verdere stijging. Zou men het gewonnen hebben? Zou de storm afnemen en daarmee het grootste gevaar geweken zijn? Men haalde verlicht adem: het had er alle schijn van ...

En toen kwam het

Maar schijn bedriegt, zo ook hier. Ergens anders was een ándere dijk doorgebroken, waardoor het water tijdelijk niet verder steeg. De geruststellende berichten, het verlicht ademhalen waren slechts een pauze. Een kórte pauze zelfs, die voor velen, voor héél velen, de laatste pauze in hun leven is geweest. Want tussen vieren en kwart over vieren geschiedde, wat thans de hele wereld weet. Terwijl Nederland sliep, of misschien wakker lag door de harde wind, gebeurde in weinige minuten dát wat ons honderden jaren van werken ontnam, kwam het water in ál zijn kracht, in ál zijn ontzetting en in ál zijn overweldigende massa's over Zeeland, Zuid-Holland en Brabant.
Meters hoge golven zwiepten over dijken het polderland in. Als een rollende muur van onverbreekbaar, alles vernietigend en alles meesleurend staal dreunde het water met een snelheid van meer dan honderd kilometer per uur voorwaarts. Honderd kilometer per uur en dan millioenen en nog eens millioenen liters water. Geen wal, geen dijk, geen bomen, geen huis kon dit tegenhouden, geen ándere dijk, geen huizenblók of wat dan ook was in staat ook maar enige vertraging te brengen in de tomeloze vaart van het opgezweepte element.
De wallen zijn weggespoeld, de dijken geknakt, de huizen weggevaagd of met donderend geweld in elkaar gestort. Hooibergen en pakken stro zijn bij tientallen meegesleurd, stallen weggespoeld, loeiend vee ten ondergegaan. Mensen hebben gillend een heenkomen gezocht, maar zelfs in een auto waren ze niet veilig: zó snel konden ze niet rijden of het water haalde hen in ... In benedenhuizen steeg de kokende zee in enkele minuten evenzovele meters.
Zó snel, dat de lucht er boven vaak geen uitweg kon vinden: dan werden plafonds en zolderingen omhooggedrukt, barstten muren naar buiten en daverden zodoende ook deze huizen inéén tot puin en ruïnes. Wie zich niet vastklampte werd meegesleurd in de wilde waterkolken, en zelfs al had men zich wél vast, dan nóg was de kracht van het water vaak sterker.
Dwars door het loeien van de storm, dwars door het bruisen, schuimen en kolken van het woeste water was het schreeuwen en gillen van de mensen te horen.
Mét de huizenhoge golven werden auto's, tractoren, landbouwmachines, boerenschuren en bazaltblokken van de dijk als papier meegesleurd.
De stikdonkere nacht maakte dat alles nog angstwekkender, de duisternis, die elke hulp, elke poging daartoe al meteen uitschakelde. Het licht dat niet brandde, de chaos van vallende daken en rondvliegend wrakhout. De kokende, onstuimig ziedende, ontembare watermassa, die zich verder en verder een weg baande dwars door al het stevigs heen, dat de mens zich de laatste honderd jaar gebouwd had.
En dat alles in één kwartier.
Eén kwartier, dat van duizenden en nog eens duizenden hectaren vruchtbare grond een binnenzee maakte en honderden mensen deed verdrinken.
Een kwartier, dat Stavenisse in een puinhoop deed veranderen, een dorp, waarin geen vierkante centibeter door het geweld werd gespaard. Een kwartier, waarin families voor goed zijn uitgestorven, waarin één zoon, één vader, één grootmoeder het leven behielden.
Nu is het voorbij en staat ge daar, kijkend over die troosteloosheid. Het wrakhout en de cadavers. De dode mensen en de E.H.B.O. ploeg. De dokter, de burgemeester, de kok-uit-de-Zaanstreek.
En de boer die U vraagt: „Waarom meneer ... waarom ..."

En er was géén hulp

Ons land is zo klein, zo verschrikkelijk klein. Als je op de kaart van Europa kijkt, dan z i e je het haast niet. Is het een wonder dat men in het buitenland denkt, dat we hier helemáál onder water staan? Holland ... such a small country ... nietwaar? En is het dan een wonder, dat iedereen zich verbaast hoe het mogelijk is, dat men „later" pas ontdekt heeft, dat er op Tholen, op Schouwen-Duiveland en op Goeree-Overflakkee ook nog iets aan de hand was?
Want kijk, dat is het verschrikkelijke voor die mensen: dat ze zegge en schrijve van Zaterdagnacht — noem het Zondagmorgen — tot Maandagmiddag hebben moeten wachten voor er hulp van b u i t e n kwam. Let wel: van b u i t e n.
Want er zijn mensen geweest in Stavenisse, die nog bij hun positieven waren en die ánderen geholpen hebben.
Er worden namen genoemd, enkele en misschien meerdere. Ik herhaal ze niet om twee redenen: ten eerste zégt het een buitenstaander weinig en ten tweede bestaat er alle kans, dat er namen vergeten worden.
Ik heb drie dagen lang geprobeerd uit te vissen wie de dapperen zijn geweest, maar ze hebben me er de kans niet voor gegeven. De kerel, waarvan iedereen zegt, dat hij op zijn eentje meer dan dertig mensen gered heeft, heeft zich angstvallig

uit mijn buurt en uit die van de fotograaf gehouden. Sommigen zijn dag en nacht en nóg eens dag en nacht en nóg eens in de weer geweest. Ze hebben als bezetenen met de een of andere gammele boot geroeid tot hun handen stuk waren en hun lichamen verstijfd van de kou en het water. Met een páár bootjes moest iedereen van de daken gehaald worden.
Ach, ik weet het, het was elders óók zo. Elders heeft men óók geworsteld en gestreden, gevochten, overwonnen maar ook vaak verloren. Maar elders was er sneller hulp óf was de toestand niet zó erg als hier in Stavenisse.
Wat de mensen hier nog aan energie, aan durf en aan hoop hadden na dat kwartier, dat ging veelal verloren in de uren, ja, die dagen die er op volgden. Wat moesten een paar bootjes beginnen tegen tweehonderd vermisten, tegen honderden op daken en op ruïnes van huizen? Wat te doen in de Kerkweg — die men nu wel Kerkvlakte kan noemen — waar vierentwintig huizen opeens wég waren mét alles er in en er om? Wat te doen tegen het gevaar van instorting, tegen gebrek aan drinkwater terwijl je midden in het water zit?

Een man en een vrouw hebben, zittend op een dwarslat van een telefoonpaal, een uur of tien gewacht op hun bevrijding.
Een oude vrouw van over de zestig jaar heeft zes keren achtereen de muren onder haar voeten voelen wegbrokkelen alvorens ze voor de zevende keer ergens stond waar het veilig was.
De dijkgraaf is als door een wonder gered doordat hij, na een inspectie terugkomend, vlak voor zijn huis werd gegrepen door het razende water, maar zich aan een paal kon vastklampen en anderhalf uur later kilometers verderop, aanspoelde.
Dat zijn wonderlijke reddingen, maar die zijn er niet zo veel geweest in een dorp, waar het water in weinige seconden tot borsthoogte stond. Het zijn slechts enkele reddingen geweest tegenover een onnoemelijk aantal huiveringwekkende gevallen, persoonlijke belevenissen van overlevenden.

Het touw was éven te kort

Arie Hage bijvoorbeeld, een jonge boer, die je twintig zou geven, maar die achtentwintig is. Hij was bij zijn vader op de boerderij en bevond zich bij de haven ten tijde van de ramp. Hij trachtte zijn huis te bereiken, maar er was geen schijn van kans. Toen het water iets zakte, kon hij op de Molendijk komen met nog een paar vrienden. Ze stonden misschien honderd meter van het huis. Het water stond aan de rand van de Molendijk. Het water kookte en ziedde, wrakstukken dreven voorbij, mensen gilden van alle kanten.
Opeens zag Arie iets, dat hem bijna deed verstijven van schrik: zijn eigen zuster, die zich als een waanzinnige tegen het geweld van het water verzette. Ze greep zich vast aan een paal. Ze was hoogstens tien meter van de dijk verwijderd ...
Arie heeft gedaan wat hij kon. Hij heeft geschreeuwd dat ze zich vast moest houden en een tractor uit een schuur gehaald — die boven op de dijk stond en dus nog te bereiken was. Het licht van de koplampen scheen als een zoeklicht door de donkere nacht en Arie richtte dat licht op zijn zuster. Touwen werden gehaald en hij waadde het water in. Maar de dijk is steil en dús was het onmogelijk om door het hoge water het slachtoffer te bereiken. Bovendien was de oppervlakte van het water bezaaid met wrakhout dat wild heen en weer sloeg, zodat zwemmen onmogelijk was.
„En daar stonden we", vertelt hij me. „Een paar meter maar en we konden er niet bij ... Ze kon zo goed zwemmen, meneer, en zo heeft ze het twee uur volgehouden. Twee uur hield ze het hoofd boven water. Anderhalve meter was het touw te kort, waarmee ik haar had kunnen redden. Twee uur lang heb ik dat moeten aanzien. Toen sloot ze de ogen en was het afgelopen. Ze hebben haar gevonden en ze is begraven in Bergen op Zoom, tezamen met mijn moeder. Mijn grootmoeder, een tante, drie oudtantes en een oudoom zijn nog zoek. Vader is geëvacueerd met mijn twee broers. De jongste is zes jaar. En elke avond vraagt ie maar wanneer moe nou weer komt.
En wat moet je nou tegen zo'n kind zeggen?
Ik mot verder, meneer", zei hij, op de tractor klimmend, het enige wat er over is van de hele boerderij. „Ik mot verder. De cadavers moeten geruimd worden."

Ik beloof U, majesteit ...

Er zijn ook wonderlijke dingen te zien daar in Stavenisse.
In de kerk heeft het water zo'n meter of drie vier hoog gestaan. Alles is gaan drijven: de kussens, de bijbels, de kerkbanken. Een bijbel is in een kroonlamp terechtgekomen en blijven hangen aan een van de vele armen. Het water is nu weer wat gezakt, maar de bijbel ligt er nog ...
In de Voorstraat ligt een grote boot, de enige goede eigenlijk, waarmee de vrijwilligers — die misschien van hun leven nog geen roeispaan in hun handen hadden gehad — tientallen mensen gered hebben.
Ergens in een straat staat een slagersfiets voor de deur, een fiets met een hulpmotor. „Het is net alsof de slager binnen is", zei de fotograaf. En tegen een paal, ergens in de vlakte, waar ééns de Kerkweg was, hangt nonchalant een damesfiets, alsof geen stortzee van water hem beroerd heeft ...
Wonderlijk ook is het, dat de oude molen, daar aan het einde van de Molendijk, een windvanger eerste klas dus, niet geleden heeft. Staande op vrijwel het hoogste punt van het dorp is de schade: één natte zak meel ...
Maar overigens verschilt Stavenisse in álles met andere plaatsen. Tot de dag waarop ik er was, was het vrijwel verstoken van hulp van buiten-af, sterker nog: had men het officieel „voorlopig prijsgegeven". Geen materiaal was aanwezig om cadavers te ruimen, geen kranen, geen takelwagens en geen Rode-Kruispost. Een Italiaanse dokter was onderweg, maar gedurende ons bezoek is hij niet verschenen. Trouwens, de dorpsdokter kon het bést af. Iedereen, die Stavenisse binnenkwam, werd tegen typhus ingeënt en de enige moeilijkheid daarbij was, dat dokter niets administratief vast kon leggen, omdat er geen papier was. Toen heeft men als „bewijs" maar het stempel gebruikt, dat U hierbij ziet afgebeeld ...

Een kijkje in de Julianastraat.

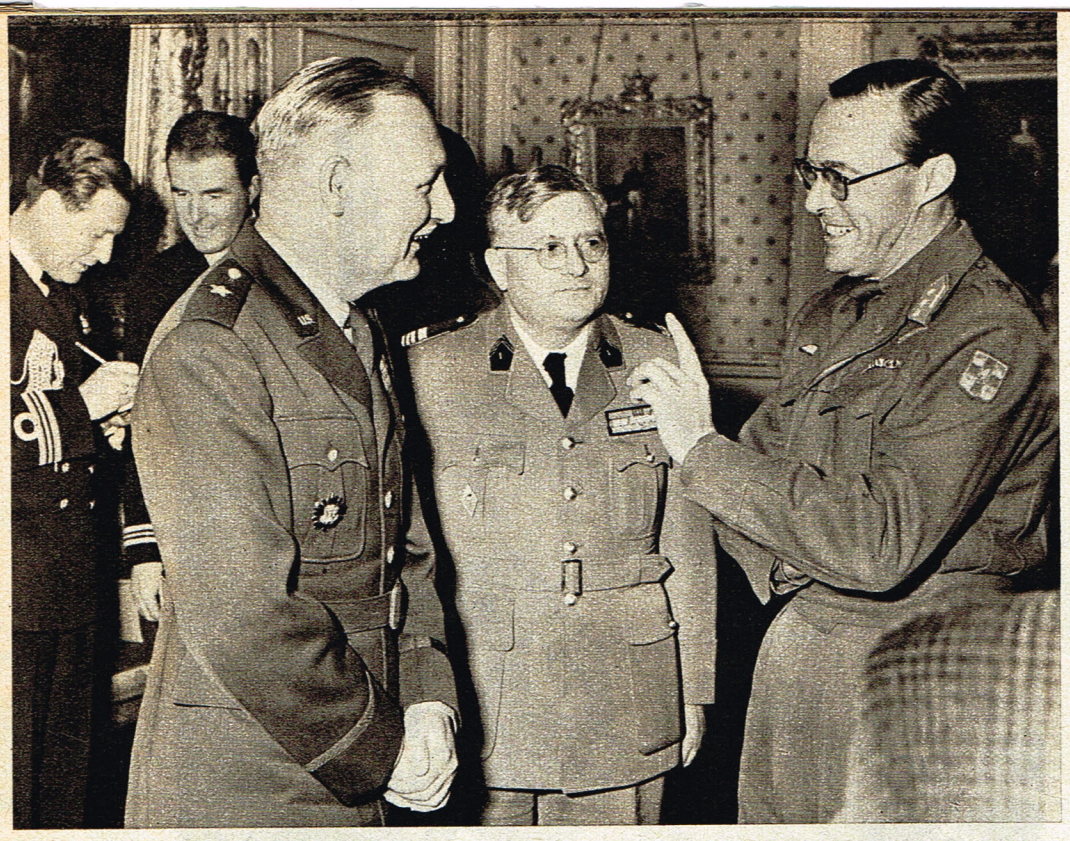

Alsof de slager binnen is ...

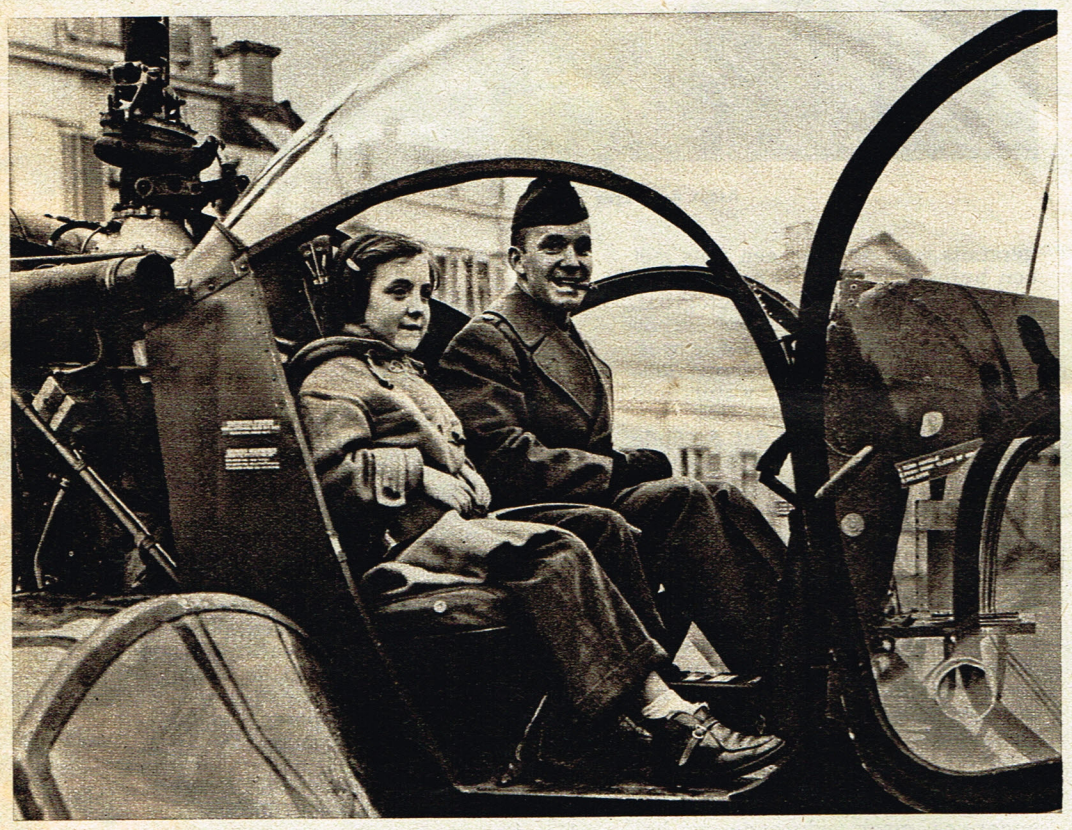
Een stuk of zeven inwoners van Stavenisse hebben het dorp nimmer verlaten, ook niet, toen de nood het hoogst was en men vreesde, dat het bij de nieuwe springvloed wéér onder zou lopen.
Een van die zeven is het raadslid Hage, een man met een onverwoestbaar humeur, zelfs in déze omgeving. Een man, die, toen Hare Majesteit de Koningin voet aan land zette, gezegd moet hebben: „we hebben het druk, majesteit" en die daarna verklaarde „ik beloof U, dat ik zal blijven tot de laatste man."
Het overschot van de bevolking is geëvacueerd met de „Crescendo".
En hij is gebleven, zij het dan ook gelukkig niet tot de laatste man, want zover is het niet gekomen.
Nu werkt hij mee in de cadaverploeg, die ijverig aan het werk is geslagen, op de laatste dag van ons bezoek, toen de springvloed voorbij was en men Stavenisse weer mee kon laten doen in de strijd om het behoud.
Want — en ik heb dat al hiervoor geschreven — die Zeeuwen willen het niet opgeven. Hun land niet, en hun Stavenisse niet.

Nóg klotst er het water bij elke vloed naar binnen. Ge kunt er bij de Scheldse dijk staan als nietig mensje tegenover het geweld van de natuur. Het water stroomt, het buldert naar binnen en een paar uur later weer naar buiten.
In het dorp stijkt het water en stroomt weer de ruimte in, die een vrijwillige kok, van wie men alleen maar weet dat hij hard werkt, hard moppert, Roel heet en uit de Zaanstreek komt, zojuist met een brandslang heeft schoongespoten, omdat hij er zo graag zijn keuken in wil hebben.
Datzelfde water doet de boot, die bij eb droog ligt, weer dobberen. Het brengt de schoonmaakploegen tot wanhoop. De „electriciteitslui" — vrijwilligers uit Eindhoven — gaan desondanks door met het demonteren van alle meters in de huizen. Er is een noodcentrale gekomen die zóver klaar is, dat de belangrijkste plaatsen weer licht hebben.
Als U dat alles zo leest en de foto's bekijkt, dan zult U zich wellicht afvragen hoe dat alles mogelijk is, hoe een mens de moed kan hebben hier weer te beginnen. En toch is het zo.
Toch gaat men weer aanpakken, hoe groot ook het leed is dat daar in Stavenisse wordt geleden. Tweehonderd mannen zijn er teruggekomen na een radio-oproep om te komen helpen.
Enkelen zijn er die weer zijn weggegaan. Zij hadden álles verloren, óók hun laatste hoop. Ze komen nimmer meer terug, hebben ze gezegd, en men kan het die mannen, die zo plotseling alleen op de wereld kwamen te staan, niet kwalijk nemen.
Maar de anderen ... nee, het is eigenlijk ook weer niet vreemd. Want kijk, in vele, vele huizen hangt dat bordje, met dat wapen er op. Dat wapen met die leeuw, half in het water.
Dat wapen van Zeeland: „Luctor et Emergo".

WIM DUSSEL.

Koningin Juliana en Prins Bernhard ontvingen de buitenlandse officieren, nadat deze de hulpverlening in het rampgebied hadden beëindigd. Prins Bernhard in gesprek met de Amerikaanse Brigade-Generaal met de Hollandse naam Hendrix (links) en Kolonel Ch. L. L. Robert van Frankrijk.

Toen alle helicopters, die dienst hadden gedaan bij de watersnood, op Soestdijk werden ontvangen, mocht Prinses Margriet ook een tochtje maken. Majoor Jack W. Ruby vond het een prettige onderbreking van zijn moeilijke taak.

Namens de Lions-Clubs, een internationale organisatie van financiële bijstand, overhandigde de President, de Heer Eldert, aan Prins Bernhard een chèque van 600.000 dollar voor het Rampenfonds. In het midden links: de Amerikaanse gezant Selden Chapin.

Een vreemd gezicht was het, rondom het paleis Soestdijk alle helicopters „geparkeerd" te de Prins afscheid

MET DE

Bij de ontvangst van buitenlandse officieren drukte Koningin Juliana ieder persoonlijk de hand en dankte voor de uitstekende hulp, door het buitenland verleend.

zien. Twee zijn er al weer in de lucht, links wordt er één „aangedraaid" en rechts neemt van een vlieger.

CAMERA BIJ . . .

Voor circa 50 evacueetjes was het onverwacht feest, toen ze op paleis Soestdijk een middagje mochten doorbrengen. Prinses Marijke (rechts) smaakte de limonade net zo best als haar nieuwe vriendjes en vriendinnetjes.

Prinses Beatrix reikt limonade uit aan de kleine evacueetjes, die op hun paasbest op Soestdijk mochten komen. Limonade, een poppenkast, chocolade . . . dat was pas werkelijk feest.

Toen er feestfluiten werden uitgereikt, barstte er een oorverdovend lawaai los in de zaal van Paleis Soestdijk. De Koningin liet er zich niet door afschrikken en amuseerde zich uitstekend met de niet in 't minst geïmponeerde kleintjes.

„Dank U wel, Prinses". Er was veel meer aandacht voor de koekjes dan voor de Koningin en de prinsesjes en dat was juist het aardige van deze middag. Eén van de jongens vertelde trots: „M'n vader werkt aan de dijk en heeft 'm al bijna dicht . . .!"

STILLE HELDEN (2)

Hubrecht Koster: „. . . het moet . . .”

DE SCHIPPERS VAN „IESE”:

„We móéten door dat gat in die dijk”

die Van der Stee's, of hoe al deze kranige nakomelingen van een oeroud Zeeuws geslacht ook mogen heten, er niet waren geweest, dan zou het dodencijfer in de zwaarst getroffen gebieden wellicht vele malen groter zijn geweest!

„Dat loopt mis!”

Op die onheilspellende Zaterdagavond voor de ramp hadden ze het al tegen elkaar gezegd: „dat ziet er raar uit . . .”
Het water wilde niet zakken toen 't eb werd en toen het dood tij was, leek het vloed. De binnenhaven was boordevol, terwijl het hoge water nog moest komen. Zó hadden zelfs de alleroudsten het nog nooit beleefd . . .
Van slapen kwam natuurlijk niets, die nacht. Alles wat maar iets met de zee te maken heeft — dat wil zeggen: vrijwel iedereen in 't stad-

Op Zuid-Beveland wisten ze het al lang, maar sinds die verschrikkelijke nacht hebben ze het tot vér in de omtrek bemerkt, van Stavenisse en Ouwerkerk, tot in de kop van Schouwen toe: „die oestervissers van Iese? (Yerseke). Dat benne pas kérels . . .!”
Wat ze dan allemaal gedaan hebben? Dat grenst aan het ongelofelijke. Tóch zijn ze weinig „in het nieuws” geweest.
„Toen anderen praatten, hadden wij geen tijd”, zeggen ze berustend, „maar wat hindert het? 't Ging toch niet om óns? En: de Prins is er immers geweest!”
Dáár zijn ze in hun hart trots op!
In stilte hebben ze hun plicht gedaan . . . omdat het hun plicht wás.
Verloren tussen lucht en water. Ze zijn in de weer geweest nog vóórdat de dijken braken. En ze hebben gevochten tegen de zee, die tegelijk hun beste vriend en hun bitterste vijand is. Maar Nederland heeft er niets van geweten.
En tóch . . .
Als deze stoere Zeeuwen: die Sinke's, die Plasse's, die Pikaar's en

Bouw Zuydweg, die de schippers en de schepen kent als weinig anderen, verzette bergen werk door steeds de juiste man naar de juiste plaats te sturen. Hij was de motor van het reddingswerk!

je — was koortsachtig in de weer, want of het nu de eenvoudigste vissersman of de gezeten oesterkweker betreft, ze hebben immers allemaal „hun kapitaal in zee liggen?"
De platboomde schepen werden met extra ankerkettingen en trossen „over de dijk" vastgelegd. Waardevolle archieven en belangrijke bescheiden werden in veiligheid gesteld, kostbare partijen oesters zo veel mogelijk hogerop gestouwd, want ze wisten het even zeker alsof ze het zwart op wit hadden: er gaat wat gebeuren vannacht...
Zo brak de Zondag aan. Maar in het ánders op dit uur zo rustige dorp heerste een bedrijvigheid als zelden tevoren.
Met voortdurend nog toenemende hevigheid beukte de woedende Noordwester op de tóch al beklemmend-hoog opgestuwde watermassa's en ontzaglijke waterlawines gooiden zich te pletter op de Breedsedijk. Hoofdschuddend stonden de mannen langs de kaai.
„Dat loopt mis!"
„Stéllig loopt dat mis..."
Geen centimeter van de dijk ontsnapte ook maar één seconde aan hun aandacht. De vloeddeuren waren al lang op hun plaats. Ze kregen nu nog een extra ruggesteun door een hoog-opgestapelde borstwering van zakken met zand.
Zandzakken werden óók aangesleept naar de zwakste punten van de dijk, want op meer dan één plaats hadden de gulzige golven grote gaten in het murw-gebeukte dijken-massief gegeten en de Ieser vissers, die als weinig anderen de vernietigende krachten van het water kenden, vreesden het ergste.
Tegen half twee durfde men 't niet langer aan: nog vier uur zou het immers duren voordat de vloed op z'n hoogst was? Wat moest dat worden, als het water n u al over de dijk dreigde te slaan? T o e n werd het bevel gegeven: alarm...
Sinister gilde de sirene boven het gieren van de storm uit, die nu orkaankracht bereikte. Sommigen, die de zee niet kenden als de vissers die er mee vertrouwd waren sinds hun prilste kinderjaren, dachten dat er brand was. Dat de zee op 't punt stond om in één gulzige greep terug te vorderen wat honderden en honderden jaren achtereen bij stukjes en beetjes aan diezelfde zee was ontworsteld, dát was het laatste wat men mogelijk achtte...

En toen opeens...

Oók in Kruiningen hoorde men de sirenes van Yerseke. „Brand in Iese..." huiverden de boeren, die op hun hofstee lagen te luisteren naar de beangstigende geluiden van de storm, „dat moet s l i m wezen met zulk weer!"
En de vrouwen van de landarbeiders in de polder schudden hun man wakker: „luister... d'r is brand!"
Maar de arbeiders, die uit ervaring wisten, dat ze tóch niet helpen konden, draaiden zich om en sliepen door...
En toen opeens was daar het water. Waar 't vandaan kwam? Niemand die het wist, maar het stortte zich sissend en brullend in de polder. Sidderend stonden de huizen te huiveren van de geweldige slagen van de elementen die samenspanden. Sommige hielden het uit, andere zakten kreunend in elkaar en het angstgeschreeuw van mensen in doodsnood vermengde zich met het verschrikkelijke gekrijs van het vee dat verdronk.

Tot de schippers op de dijk drong al heel gauw het gerucht door: er is water in Kruiningen!
Nog steeds kwam het water in de haven en tegen de zeedijken hoger en hoger, maar wie dacht daar nu nog aan!
Water in de polder? Dat moet erg zijn!
„Mannen, daar moet geholpen worden. Sloepen. Vletten. Maar vlug.."

Johannes van der Stee: „... nooit zulk water gezien als in die polder..."

Er werden nauwelijks bevelen gegeven, toch wist ieder wat hem te doen stond. Met verbeten gezichten werden de roeiboten uit de haven gesjord. Er stonden plotseling vrachtauto's op de kaai. Wie had ze besteld? Niemand die het wist. Niemand ook die wist hoe ze enkel met mensenhanden die zware boten op de auto's kregen, maar het m o e s t immers? Omdat er mensen in doodsnood waren!
Kolkend bruiste het water door de polder, hoger en hoger, maar ze lieten zich niet afschrikken. En om half vijf stapte Hendrik Schot als eerste in een roeiboot die over de binnendijk was gedragen en nu in 't pikdonker van de nacht z'n weg zocht door 't verdronken land om te zoeken naar de woningen, ginds ver weg. Begeleid door het klotsen van de gulzige golven en het bulderen van de storm, die niet afliet, zocht de roeiboot z'n weg door de barre baaierd van de dodelijk getroffen polder. Overal in de omtrek was het rauwe angstgeschrei van mensen. D a a r o m klemde Hendrik Schot zijn kaken op elkaar en hij roeide. 't Was belachelijk om te proberen in zo'n notedop de baaierd van water en wrakhout te bevaren, maar hij roeide. Het moest en... het ging. Een paar mensen, die kort bij de dijk in nood verkeerden, werden aan land gebracht, maar plotseling had men begrepen dat de coupure, waar de trein de dijk passeert, niet gesloten was... Zó weinig had men h i e r op een watersnood gerekend. Die m o e s t éérst gesloten, anders zou er nóg een polder verdrinken. Hendrik Schot bracht, dwars door de stroom van het opdringende water heen, een touw naar de overkant. Met bovenmenselijke inspanning kon de coupure nu gesloten worden. Eén polder was gered!
Maar bij Kruiningen waren ze immers nog in nood?
„'t Ging moeilijk", zei Schot, „maar het ging."
Soms moesten ze minuten achter elkaar met ál hun kracht aan de riemen trekken, zonder één centimeter te vorderen. Wanneer dan een windvlaag vat op hen kreeg, werd het belachelijk kleine vaartuig in een paar tellen méér achteruit gedreven dan ze in een kwartier gevorderd waren. Maar ze zetten door en ze kwámen in Kruiningen. Heen en weer terug voeren ze, heen en weer. Ook toen het licht was geworden en toen ze hulp kregen van tientallen andere roeiboten, van motor-vletten. T o e n ging het be-

De jongste was pas vijftien, de oudste, die de „schipper" was, twee en twintig. Toch trokken ze er keer op keer als mannen op uit met de Ye 55.

ter. Nu konden ze de mensen bij tientallen redden. Mensen, die zich, versuft door al die onverwachte verschrikkingen, willoos lieten wegvoeren, stomgeslagen over zoveel nameloos leed.

Tijdens het telefoongesprek . . .

Daar was die vrouw, die onmiddellijk na de ramp haar vader, die in dezelfde polder woonde, had opgebeld om te vragen of 't goed was gegaan. Ze kréég verbinding. Kon zelfs even met haar vader spreken. Maar opeens hoorde ze een geweldig gekraak. Een vreselijke gil. En ze begreep dat 't wankele huisje boven haar ouders was ingestort . . .
Daar was ook adjudant Rooze, de commandant van de Rijkspolitie, die juist een ernstige operatie had ondergaan. Hij lag machteloos in bed toen 't water kwam. Met de grootste moeite kon hij door zijn zoon, die toevallig met 't week-end over was, op de bovenverdieping in veiligheid worden gebracht. De adjudant had machteloos aangehoord hoe aan de overkant van de straat drie huisjes met donderend geweld waren ingestort. En hoe de bewoners gillend van angst door 't water werden verzwolgen. Tandenknarsend moest hij het aanzien, maar zijn zoon zag kans één van de slachtoffers, die brullend in de overspoelde straat rondzwalkte, een touw toe te gooien. Maar toen hij probeerde de man omhoog te trekken, brak het touw en de ongelukkige stortte opnieuw in het water. Wéér gelukte het om de man een touw toe te gooien, maar hij was te zwaar om hem naar boven te hijsen: met de grootste moeite slaagde men er in om hem zover op te trekken, dat hij op 't raamkozijn houvast kreeg, zodat hij zichzelf met het touw aan de regenpijp kon vastbinden. Urenlang heeft de man daar gehangen. Uren van helse pijn, omdat hij machteloos moest toezien hoe zijn vrouw en dochter verdronken. En hoe naderhand hun ontzielde lichamen door de deur de woning binnendreven . . .
Al die tijd lag de adjudant machteloos in bed. Is 't een wonder, dat hij half waanzinnig was toen hij door de Yersekers werd gered? Die vissers, die dat alles even te machtig werd, zodat die onverschrokken kerels, die de dood talloze malen koelbloedig onder ogen hadden gezien, als een kind in tranen uitbarsten . . .
Maar ze gaven het niet op. Doornat, in de striemende sneeuwstorm, keerden ze telkens opnieuw terug. Stuurden hun kleine bootjes telkens opnieuw met levensgevaar tussen de hekken en schuren door, verbeten vechtend tegen de elementen, die hun prooi niet gemakkelijk prijsgaven.
Daar was ook Johannes van Stee, die met zijn zoon de hele Zondag in een motorvlet door de polder zwalkte en honderden mensen redde. De storm bulderde en de wind joeg het water met kracht naar 't noord-oosten. Maar de vloed dreef het weer de ándere kant op. Zo ontstonden er verraderlijke draaikolken, waarin de vlet keer op keer verzeild raakte. Eenmaal was 't zó erg, dat 't onbegrijpelijk is, dat de vlet het hield.
„Nooit had ik gevaar gezien", zei Van der Stee, „maar nou zag ik gevaar . . ." Hij heeft er zich niet door laten afschrikken, evenmin als al die anderen dat deden.
En dáárom zeggen nu de duizenden die uit Kruiningen gered werden: „Ons leven? Dat hebben wij aan de schippers van Iese te danken . . ."

„We moeten er dóór."

Ze kenden de zee, ze kenden de diepten en de ondiepten, ze kenden ook de verraderlijke nukken van het water, die mannen van de oesterteelt, die, toen hun schuit was lek gestoten in de polder, dat lek dichtten met een lap spek, precies zoals honderden jaren geleden hun voorouders dat deden . . . En toen ze dan ook — 't was Maandag in de vroegte — op de Oosterschelde drie mensen zagen drijven die uit Ouwerkerk afkomstig bleken te zijn, toen begrepen ze dágen voordat het tot de rest van Nederland was doorgedrongen, dat er een ramp was gebeurd, nog veel verschrikkelijker dan ze eerst hadden gevreesd. Want 't kón immers niet anders of de mannen waren van Duiveland door een gat in de dijk geslagen? Eerst door het afnemende water naar zee gedreven tot voorbij Zierikzee, om daarna door de vloed naar Zuid-Beveland te worden gestuwd.
Dát was het sein voor de mannen uit Yerseke om er bij tientallen op uit te zwermen. Over de Schelde, naar Tholen en Schouwen-Duiveland. 't Bleek helaas dat hun vrees maar al te waar was: niet alleen op hun eigen eiland had 't water toegeslagen . . .
Sinds dát ogenblik hebben ze dagenlang geen rust gekend . . .

De eerste die de sprong waagde, was Hubrecht Koster. Met de Ye 4 „Beatrix" was hij er op 't eerste alarm-signaal op uitgetrokken en toen hij het verschrikkelijke gat in de zeedijk bij Ouwerkerk ontdekte, begreep hij dat 't érg was.
„We moeten er dóór", zei hij met op elkaar geklemde kaken.
„Door dat gat in de dijk?" vroegen zijn jongens geschrokken, „met zo'n stroom?"
„Het moet . . ."
„Niet doen . . . váder, niet doen . . .", kermden zijn zoons, „de schuit gaat er an . . ."
„Het moet . . ."
„We gaan over de kop . . ."
„Het moet. We moeten er door . . ."
De stroom was verschrikkelijk, maar de „Beatrix" is een goeie schuit en het lukte. Tegen de avond liep de Ye 4 de haven van Yerseke binnen met 61 man aan boord, die uit 7 boerderijen onder Ouwerkerk waren gered.
Toen er eenmaal één schaap over de dam was, volgden er meer en af en aan voeren de schepen van Yerseke door de gaten in de dijk, kris-kras over het verdronken land. Wie het waren? Och, waarom namen? Ze waren het immers allemaal! Niet één die achterbleef. Af en aan voeren ze en bij duizenden redden ze de ongelukkigen van de daken en uit de bomen.
Tóch werden ze nauwelijks in de pers genoemd, die mannen van Iese, en dat kwam omdat ze hun plicht deden in stilte. Omdat ze geen tijd hadden om te praten. Maar ze vinden dat heel gewoon . . . Bovendien: de Prins is er toch geweest? En ze weten dat al die duizenden, die ze 't leven konden redden, hun dankbaar zijn.

JOH. G. C. K.

Ondanks een gekneusde rib, die hij tijdens het reddingswerk opliep, zette Hendrik Schot door en z'n collega's zeggen: „Hendrik Schot? Die heb veul gedoan . . ."